

teit, die op onze ouders of onze overheden gelegd is. Het gezag van ouders en overheden is er om Gods wil, en alsoo kan het nooit voor ons gelden zoo het tegen Gods hoog gebod ingaat. Hier, maar ook hier alleen ligt de grens. Leefden nu onder dit hoog gezag van ouders of overheden alleen derzullen, die Gods Woord kennen, zoo zou de aanwijzing van die grens niet zoo moeilijk vallen. Maar dit is niet zoo. Onder de rubriek ouders en overheden leven ook tal van personen, die wel natuurlijke religie hebben en die ook wel gelooven dat er een God is, en dat die God een onderscheid tusschen goed en kwaad heeft gesteld; maar die bij de verduistering van het natuurlijk licht vaak in dwaling verkeerden. Men is daarom gewoon, en dat niet ten onrechte, de grens in de *conscientie* te stellen; en die grens is ook wel aan te nemen, mits men maar die conscientie neme voor wat ze is, d. i. de uitspraak van onze oprechte en diepste overtuiging omtrent hetgeen God van ons wil of niet wil. De vraag hoe wij tot die overtuiging komen, is natuurlijk een heel andere. Stelt men daarnaar toch een onderzoek in, dan zal de Roomsche naar zijn kerk, de Gereformeerde Christen naar Gods Woord, de ongeloofer naar zijn eigen rede verwijzen. Maar voor de slotsom waarom men komen moet, maakt dit geen verschil. Wie er ook zij, die geloofd dat er een God is, en naar het hem op een gegeven oogenblik gegeven licht, diep en innig in zijn conscientie overtuigd is, dat hij, met te doen wat zijn ouders of overheden hem gelasten, tegen Gods wil in zou gaan, mag niet gehoorzamen, maar moet gehoorzaamheid weigeren. „Het is nooit veilig”, gelijk de bekende spreuk luidt, „iets tegen zijn conscientie te doen.” Dit nu houdt in, dat, bijaldien de ouders of de overheden ons gelasten iets te doen, waarvan we in onze conscientie overtuigd zijn, dat het zonde voor God is, we niet gehoorzamen mogen, juist omdat we gehoorzaamheid aan den Heere onzen God schuldig zijn. „Oordeelt zelve, of het recht is voor God, ulieden meer te gehoorzamen dan God.” Het is dus niet de vraag, of onze ouders, of ook onze overheden veel dingen verkeerd inzien, en ons het leven soms onaangenaam en lastig maken. Van dat alles geldt de regel, dat we niet anders dan door *zondige* menschen kunnen geregeerd worden, en deswege, gelijk de Catechismus het uitdrukt, met hun zwakheden en gebreken geduld sullen oefenen. Maar gelasten ze ons iets te doen, of willen ze ons overhalen tot iets dat slecht, dat goddeloos, dat van Gods wege verboden is, dan natuurlijk *mogen* we niet gehoorzamen, maar is niet-gehoorzamen plicht. Vertoont dit nu onze ouders of overheden, zoodat ze in stede van te wijken, ons ter oorzaak van onze ongehoorzaamheid straffen, zoo eischt het vijfde Gebod, dat we deze straffen zonder morren dragen sullen, en blijft elk verset daartegen ongeoorloofd. Verzet komt alleen tepas, zoo de ouders het kind of de overheden haar onderdanen dwingen willen het kwade te doen. Dan moet men zich verzetten. Maar ook dan alleen. Niet om de straf, maar om het kwaad tegen God te ontgaan, is verset plichtmatig. En wat nu die gelukkig zeldzame gevallen betreft, waarin of onze ouders of onze overheden zoo geheel ontaarden, dat ze in zedelijke waanzin vervallen en, werden zo niet gestuit, heel het gesin, of heel het volk, aan zedelijke of stoffelijke vernietiging zouden prijsgeven, ja, dan natuurlijk kunnen er toestanden geboren worden, waarin de kinderen hun ouders onder curatele moeten laten zetten, en een Willem van Oranje moet optreden tegen Spanjes koning om den volkstaat van algeheelen ondergang te redden. Maar dit betreft geheel exceptionele toestanden, waarvoor geen regel is te stellen, en waarin een iegelijk, die tot handelen verwekt wordt, zichzelf heeft af te vragen, of hij zich van God geroepen gevoelt, en bij zijne daad op de hulpe Gods durft rekenen. Zoo stond Willem van Oranje er bij, en de uitlag heeft zijn pogen gekroond. God almachtig heeft zich tegen Filips van Spanje gekeerd en onze vaderen mochten zich in Gods gunste verblijden; juist omdat geen geest van verzet of revolutie, maar alleen de zucht om God en zijn Woord getrouw te blijven hen had geleid. Zij het nu al, dat er ook andere opstanden zijn uitgebroken, waartoe heel ander model prikkelde, en waarin toch het verzet zeggende, dat mag dit derhalve niet een bedrijf als dat van onze Oranjes nooit op één lijn worden gesteld. Wat uit den geest der revolutie opdoemt, blijft altoos af te keuren, ook al is het (wat uit de Schrift evenzeer als uit de Historie der volkeren blijkt) dat het God soms belieft, om de zondige woeling der volkeren te gebruiken ter voltrekking van zijn oordeel aan vorsten en hogheeden, die, in vergeetelheid van zijn Naam, slechts eigen heerschappij gezocht hadden, en daardoor hun gezag in dwingelandij hadden omgezet.

KUYPER.

„Krank, en gij hebt Mij bezocht.”

„Ik was ziek, en gij hebt mij bezocht; ik ben krank geweest, en gij hebt mij bezocht; ik was in de gevangenis, en gij zijt tot mij gekomen.” Math. 23: 36.

Een wezenlijk kranke te mogen verzorgen is altoos een heilige plicht. Heilig, omdat nu God het zoo beschikt, dat niet gij, maar uw kranke op het ziekbed ligt;

en omgekeerd uw kranke hulpeloos neerligt en zich niet redden kan buiten uw hulpe. Zoo werpt de Heere den één op het ziekbed en laat den ander gezond, opdat beiden saam een toonbeeld zouden zijn van zijn Goddelijk bestel. Maar ook is dat verzorgen van onze zieken heilig om Christus' wil. Onze menschelijke natuur is niet meer aan zich zelve overgelaten. Christus heeft haar aangenomen. Al wat menschelijk is staat daardoor in gemeenschap met zijn Middelaarschap. En gelijk hij eenmaal op het kruis onze krankheden op zich heeft genomen, zoo blijft hij ook nu nog in elken kranke een schaduwbeeld van zijn eigen lijden zien. En zoo stelde hij dezen zegen af: „Zoo veel ge dit aan een mijner minste kranke broeders gedaan hebt, zoo hebt gij dit mij gedaan.” In hen was ik krank, en toen gij hen met uw liefde omgeven hebt, gold die liefde mij. Wat gloed van liefde Jezus door dat enkele woord heeft doen opvlammen, is niet uit te spreken. Dat één woord heeft wonderen gedaan. En indien er al die achttien eeuwen door, onder allerlei volk en natie, steeds duizenden bij duizenden geweest zijn, die krank en hulpeloos nederlagen, en in hun machteloosheid teedere verpleging gevonden hebben, verpleging waar het hart in sprak, dan hadden ze dit aan dit woord van Jezus te danken. Dat één zeggen: „Zoo veel ge dit aan een mijner minste broeders gedaan hebt, zoo hebt ge dat mij gedaan”, heeft gewerkt als een elektrische vonk, die van hart op hart is overgesprongen. Het oog, meer nog het ontfermend hart is opengestaan voor wat menschelijke liefde ter verzachting van het lijden kon aanbrengen. Door teedere verpleging een deel van het lijden van den kranke over te nemen, is een heilige kunst geworden, waarin de één met den ander heeft gewedijverd. Vooral het vrouwenhart heeft hierbij zijn vindingrijkheid en zijn onuitputtelijke veerkracht geopenbaard. En geheel deze beweging nu, die in het gashuiswezen, in de liefdeszusters, in het roode kruis, in het witte kruis, en waarin al niet naschittert, aan wat anders heeft ze haar motief ontleend, en waarin anders heeft ze den nooit verstompenden prikkel gevonden, dan in dat één, diep mystieke woord van Jezus: „Ik ben krank geweest, en gij hebt mij bezocht.” En toch al is de breede stroom van deernis met onze kranken, die sinds dat koninklijk woord over de wereld is uitgegaan, één in oorsprong, toch is er in die verpleging onzer kranken tweerlei richting, die ge wel hebt te onderscheiden. De één is huislijk; de andere moet meer aan den weg timmeren. Zoo zullen er twee jongedochters zijn, waarvan de één bij dagen en bij nachten, van de wereld ongekend, en zelve de diepte van haar toewijding niet peilend, een oude kranke grootmoeder of een ongeneeslijk kranke broertje zal oppassen; terwijl de andere jongedochter in een kostuum over straat gaat, vergaderingen bijwoont, van huis naar huis trekt, en voor het publiek als ziekenzuster of ziekenverpleegster bekend staat. De eerste richting ligt meer in de Calvinistische lijn; de andere is, zoodra ze overheerschend wil worden, meer neigend naar het Roomsche type. Iets wat niet gezegd wordt, om de zusters die ook onder ons buitenshuis verplegen af te manen van haar roeping, want zeker zijn ook de publieke verpleegsters hoognoedig. Noch ook als waanden we, dat er in de Roomsche gezinnen niet soms zeer teeder voor den kranken huisgenoot wordt gezorgd; want zelfs den Jood zouden we deze eere niet rooven willen. Bedoeld is alleen, dat ons Calvinistisch leven er meer toe leidt, om ook deze heerlijke zijde van de Christelijke religie meer in het gewone huislijk leven te doen schitteren, terwijl men bij Rome er meer toe neigt, om ook voor deze levenswijze een apart terrein te bestemmen. In de geheel Roomsche landen zijn de ziekenhuizen en hospitalen dan ook veel uitgebreider dan ten onzen. De onderscheidene orden van de Zusters van barmhertigheid, onder allerlei naam en titel, zijn geheel van Roomschen oorsprong. En het valt moeilijk te ontkennen, dat de verdienstelijkheid van de ziekenverpleging onder hen steeds een sterke prikkel was. Zoo nu was het onder ons, ten minste in den bloeitijd van het Calvinisme niet, en niet dan bij uitzondering gevoelde men aan ziekenverpleging buitenshuis behoefte. De liefde van de huisgenooten onderling stond toen op zooveel hooger peil, en vooral de moeder nam zoo hooge plaats in. Want hoe eenvoudig de stille huismoeder ook in haar doen en haar laten scheen, en hoe weinig ontwikkeld ze ook in literarisch opzicht was, ze stond hoog in de kennis van al wat tot het „binnenshuische” leven behoorde. Een bed zacht te schudden; de kussens zoo te leggen, dat de pijnlijke leden rust vonden; voor warm en toch niet te zwaar dek te zorgen; het licht in de ziekenkamer te temperen; te zorgen voor frische, verse lucht; op teedere wijze een gepasten drank gereed te maken, of een licht voedsel toe te bereiden; en dan bij dat alles innemend van toon, zacht deerniswaardig in haar optreden te wezen; o, dat alles gold als een soort familietraditie voor het ziekbed, dat ook de Gereformeerde leden onder dezelfde verhouding liggen. Veel meer moet de scherpe positie die velen innemen juist daardoor verklaard, dat hun conscientie hun geen rust laat. Men versta ons wel. We beweren niet, dat er zoo velen zijn, die in hun conscientie gevoelen dat ze bij ons moesten komen, maar het om bijredenen niet doen. Zoo zullen er wel zijn, maar zoo is het niet bij de meesten. Doch dit bedoelen we, dat bijna allen zeer wel in hun conscientie gevoelen, dat het niet goed met hen in hun kerk is. Als ze protesteerden, ageeren, zich verzetten konden, dan zouden ze ruste in de conscientie hebben. Maar nu ze moeten zwijgen, nu ze geen vin mogen veroorloven, en toch aanzien hoe onheiligh de toestand is, en blijft, en almeer wordt, nu zijn ze geestelijk niet op hun gemak, ze hebben geen vrede in hun gebod. Ze gevoelen, het moest anders met ons, maar ze weten niet hoe het aan te leggen. Deze mannen systematiseren nog hun zonde niet, maar ze werken in hun kerk angst over hun conscientie heen. Bovendien zijn ze daarom zoo boos op ons, omdat ze zeggen: Waart gij bij ons gebleven, zoo konden we handelen. Uw

haar hart gedragen heeft, of een vader die bij haar inwoont. Hier ontlikt dus de liefde, die haar wonderen aan het ziekbed moet toonen, uit de bloedsbetrekking, uit de liefde, die reeds in het hart aanwezig was. De natuurlijke liefde en de liefde om Christus' wil vloeien hier ineens. Maar zoo is het bij wie buitenshuis verpleegt, niet. Dan staat men tegenover een kranke die ons vreemd is; die noch als bloedverwant noch als vriend een eisch op ons hart kan doen gelden; en dien we nu in zijn krankheid verzorgen zullen, omdat we ons aan dezen liefdedienst gewijf hebben, ons bij een huis van barmhertigheid aansloten, en door hen die dit huis besturen, naar dien zieke verwezen worden, hetzij in het hospitaal, hetzij in de particuliere woning. Dat men zelf zulk een verlaten zieke opzoekt, en hem uit eigen beweging verplegen gaat, komt ook wel voor, maar toch hoogst zelden. Bijna altoos wordt men naar dezen of genen zieke gezonden. Om het geld gaat dit niet; want ook bijaldien er betaald wordt, vloeit dat geld in de kas van het huis. De verpleegster zelve heeft niets dan een sober deel en alijt voorts haar leven in waken, in bijstaan en verzorgen. En nu sprekt het toch vanzelf, dat er nog een heel andere prikkel in het hart moet werken, om bij zulk een geheel vreemde, vaak met weersinnigkeid zieke, behept, soms in een stupor waarin alle genak ontbreekt, te midden van een armoe die niet te verhelpen is, met bijna geen middelen een armen lijder, of een hulpeloos lijderes de pijn te sullen en het leed te verzachten, dat benaamt. In zoover is hier dus een veel sterker spanning van de liefde noodig, dan bij de huismoeder in haar eigen gezin. Slechts hebbe men er een oog voor, dat juist die hoogere spanning ook een eigen geestelijk govaar meebrengt. Een ieder weet het zoo van ons; we weten het zoo goed van ons zelf; er is in heel dit liefderijk zooveel dat zich naar buiten vertoont; en juist daarom komt voor ons arglistig hart zoo vaak een valsche prikkel. Nu geldt natuurlijk de heerlijke belofte van Jezus alleen voor die ziekenverpleging, die in haar aandrifft en haar prikkel *zilver* bloef. Om op die heerlijke belofte te kunnen pleiten, moet ge uw zieken verplegen uit liefde; niet uit dank; uit die liefde die met den kranke medelijdt en nu uitdrukt dat lijden poogt over te nemen en te verzachten. Elke bijbedoeling doet hier afbreuk aan het heilig karakter dezer ontferming onder menschen. Er mag geen zucht naar bedrijvigheid, er mag geen zoeken van eigen eere, er mag geen inbedding van eigen voortreffelijkheid zich mengen, of het blijft alles *de luidende schel* van een Corinthe dertien. En daarom laat men toch voorzichtig zijn. Bij vreemden gaan verplegen is in veel gevallen noodzakelijk, en God moge derzullen sterken, die zich aan dezen dienst der barmhertigheid wijden. Maar laat men toch naar geen ziekenhuis halen, wie binnenshuis kan verpleegd worden, alsof een ziekenhuis regel moet worden. En dan, laat elke jongedochter zich toch wel beproeven, of ze even getig, even geduldig en even regelmatig een zieke in het eigen huis zou verplegen als ze het thans doen wil onder vreemden.

KUYPER.

Amsterdam, 4 Nov. 1892.

EN DESPEREERT NIET.

Voor al in sommige kringen leeft men al meer onder den indruk, alsof er met de Gereformeerden, die nog in het Synodaal Genootschap achterbleven, niet te eggen of te ploegen viel. Men klaagt er over, en die klacht is in den regel volkomen gegrond, dat juist de Gereformeerde predikanten in het Genootschap ons het vijandigst, soms het vinnigst zijn. Met de Modernen, de Groningers, de Ethischen, de Irenischen, is althans nog te spreken; maar de Gereformeerde predikanten sien zoo geweldig zuur, houden zich op zoo eerbiedigen afstand, en stuiven bij het minste woord zoo bitter boos op, dat men haast zou zeggen: Dat kan nooit meer terecht komen. En toch is dit verkeerd gezien. Zeker, er zijn er onder die, tenzij God de Heere hen krachtadig aanprijnt en wakker schudde, er nooit komen zullen, omdat ze van hun kerkelijke zonde een theorie, een systeem van hun kerkelijke ongehoorzaamheid maken. Ook zijn er, die wel, jaar in jaar uit, een ten deele Gereformeerde preek leverden, maar nooit in hun begisfel Gereformeerde zijn geweest. Maar ge vergist u, zoo ge want, dat ze allen zoo zijn; en bovenal gaat ge mis, zoo ge want, dat ook de Gereformeerde leden onder dezelfde verhouding liggen. Veel meer moet de scherpe positie die velen innemen juist daardoor verklaard, dat hun conscientie hun geen rust laat. Men versta ons wel. We beweren niet, dat er zoo velen zijn, die in hun conscientie gevoelen dat ze bij ons moesten komen, maar het om bijredenen niet doen. Zoo zullen er wel zijn, maar zoo is het niet bij de meesten. Doch dit bedoelen we, dat bijna allen zeer wel in hun conscientie gevoelen, dat het niet goed met hen in hun kerk is. Als ze protesteerden, ageeren, zich verzetten konden, dan zouden ze ruste in de conscientie hebben. Maar nu ze moeten zwijgen, nu ze geen vin mogen veroorloven, en toch aanzien hoe onheiligh de toestand is, en blijft, en almeer wordt, nu zijn ze geestelijk niet op hun gemak, ze hebben geen vrede in hun gebod. Ze gevoelen, het moest anders met ons, maar ze weten niet hoe het aan te leggen. Deze mannen systematiseren nog hun zonde niet, maar ze werken in hun kerk angst over hun conscientie heen. Bovendien zijn ze daarom zoo boos op ons, omdat ze zeggen: Waart gij bij ons gebleven, zoo konden we handelen. Uw

uitreden doet ons tot machteloosheid. En dit werkt te boos, omdat ze zien, dat de zaak der Gereformeerde kerken al vooruitgaat, en de hunne al slechter komt te staan. En dan is er nog iets. Een Samaritaan was altoos veel vinniger tegen een Jood dan tegen een Damascener. Hoe nader men elkaar bestaat, hoe scherper men de tegenstelling gevoelt. Maar ondanks alles geven we toch de hoop niet op, dat eens weer al 's Heeren erfvolk in deze landen saam zal worden vergaderd. De beginselen zijn ook hun te machtig en werken zoo rusteloos door. Enerzijds de beginselen van *het ongelooft*, die de kerk en de theologie verwoesten. En anderzijds de beginselen van *het Calvinisme*, die steeds helderder in het licht treden. En daarom zeggen we: *En desespereert niet.* Eens komt er schooner dag, dat weer al wat saamhoort, vereenigd zal worden. En dan zullen dezelfde mannen, die ons nu zoo fel bestoken, doen wat wij in 1886 deden, en tot de mannen die vóór hen de hand aan den ploeg sloegen, ernstig betuigen: Gij hebt gelijk gehad. Wij hebben te lang op den zondigen weg volhard. Laat ons weer broeders, laat ons voortaan één zijn.

TEN BESLUITE.

Nog gewierd ons in zake het Collegebezoek aan Universiteiten zonder geloofsbasis het volgend epistel.

AAN PROF. JHR. MR. A. F. DE SAVORNIN LOHMANN.

Hoogachtbare Vriend en Broeder!

Gij vestigt er in uw dupliek de aandacht op, dat ik in de Annalen een woord aan de nagedachtenis van wijlen Prof. M. de Vries wijdde. Begrijp ik nu de strekking van deze verwijzing wel, dan wilt ge hiermee zeggen: „Gij zelf erkent, aan een hoogleraar, die toch ook aan een ongeloofige Universiteit doceerde, zooveel ontvangen te hebben. Ellieve, waarom dan aan onze studenten niet gelijk profijt gegund?” Laat mij u hierop, zij het ook, om de pietet voor den doode, met zekere scrupule voor mijn hart, in alle oprechtheid antwoorden: 1°. Er bestond toen nog geen Vrije Universiteit, en dit reeds maakt het geval geheel ongelijk. 2°. Ik was toen ik te Leiden studeerde zelf innerlijk zoo getuigd, dat ik, ook al had er een Vrije Universiteit bestaan, die uitgeloten, nooit gezocht zou hebben. 3°. Wat ik aan Prof. de Vries dank, ligt buiten zijn colleges, en draagt een geheel privaat karakter van vertrouwelijk omgang en van een persoonlijk vriendschap, waarin ik mij tot zijn dood toe mocht verheugen. En 4°. zijn colleges als zoodanig liepen niet over letterkunde, maar alleen over de taal, als taal, en kwamen dus niet dan bij het uitgangspunt met het geloof in aanraking. Op dit punt echter deden deze colleges mij wel terdege kwaad, daar wijlen Prof. de Vries met bezieling en gloed demonstreerde, dat er van een spreken Gods in den naieven zin van de Schrift geen sprake kon zijn, en de eerste mensch hoogstens met enkele klanken kon zijn begonnen. Niet dat hij dit dreef, om het geloof af te breken, maar hij sprak het met klem uit, omdat de linguistische gegevens dit z. i. eischen. Door deze korte mededeeling hoop ik u overtuigd te hebben, dat waarlijk het voorbeeld waarop gij weest, hier niet tegen mij pleit. Uw denkbeeld alsof ik *ironisch* geschreven had, dat uw woord allicht tiemaal meer invloed kon oefenen dan het mijne, strookt niet met de intentie van mijn hart toen ik het schreef. Toch begrijp ik hoe gij er toe kwam, om het zoo op te vatten. Er had namelijk in de copij gestaan: „Uw invloed op de *juridische* studenten”; maar door een averechtsche correctie was dit woord *juridische* er uitgevallen. En dit geeft ge mij wel toe, op *theologische* studenten heeft in den regel het woord van een theoloog, op een *juridisch* student het woord van een jurist, vooral zoo deze zijn leermester is, gemeenlijk veel sterker invloed. Gelijk misverstand sloop in bij u zeggen, dat ik aan die studenten die dan toch college aan een ongeloofige Universiteit liepen, een zedelijk brandmerk opdrakte. Wat toch is het geval? Te Groningen ontving ik, ook uit uw debat met onzen ambgenoot Rutgers, den indruk, dat gij het bezoeken van colleges aan een ongeloofige Universiteit niet slechts *teelt*, maar tot op zekere hoogte *aanbevelenswaardig* kenndt. Toen ik echter onder dien indruk schreef, dat gij zulk bezoek voor uwe juristen raadzaam keurde, schreef gij in de *Heraut* van 16 October, dat ik mij hierin vergiste. Ik lees daar toch op blz. 3, tweede kolom in het midden, dit: „Uit het gehele beleid mijner rede blijkt derhalve, dat, al mogen sommige uitdrukkingen in dit laatste deel op zich zelve beschouwd wat algemeen klinken, ik geenszins in het algemeen aanraad om college te loopen aan twee universiteiten. Van de drie argumenten ter ondersteuning van dat beweren is evenmin iets te vinden. Maar tot hen, wien het te doen is om zich voor te bereiden voor ambten waarvoor eene acte noodig is, en die er tegen optien *gewaarschuwd* te worden door professoren wier colleges zij niet bijwoonden, zeide ik: welnu! houd dan die colleges! *Principieel* bezwaar is daartegen niet.” Hier werd dus door uzelf, en niet door mij, de zaak zoo voorgesteld alsof alleen zeker opzien tegen de te onderzoeken werden door een professor wiens college men niet volgde, tot zulk collegebezoek kon leiden. Welnu, op dien grond, en als *argumentum ad hominem*, antwoordde ik hierop, dat uit zulk collegebezoek dan altoos zeker gemis aan heroïsme zou blijken. Ik leidde dit af uit uw eigen gedachtengang. En nu is het wel waar, dat gij in uw jongsten brief een *ander standpunt* inneemt, en nu zegt „dat een student *zou* zal doen” met het college van een uitnemend man ook aan een ongeloofige Universiteit te volgen; maar natuurlijk dat kwam eerst na mijn brief, en ik moest mij uiteraard streng houden aan uw eerste verklaring. Over het standpunt thans door u ingenomen, onthoud ik mij verder van oordeel, daar hierop

in Groningen reeds door Prof. Rutgers geantwoord is. Al wat mij derhalve, nu deze discussie ten einde loopt, nog rest, is een kort bescheid te geven, op uw geestige verwijzing naar den schoenmaker bij Apelles. Gij liet namelijk de quaestie van het collegebezoek verder rusten, en bracht nu de veel dieper gaande quaestie te berde, hoe de colleges, waar het bestaande recht gedoceerd wordt, moeten gegeven worden. Naar uw oordeel behooren deze colleges zoo te worden gegeven, dat alleen de *will van den wetgever* ter sprake komt. Hierbij komt, zegt gij, noch Gods Woord, noch eenige filosofische beschouwing tepas. Ja, zelfs beweert gij: „Wie ze daarbij tepas brengt, gaat buiten zijn eigenlijk onderwerp.” Sta hier ter verduidelijking nog bij, dat gij hierbij doelt op die colleges waar o. a. n. Burgerlijk recht, het Strafrecht, ons Staatsrecht enz. gedoceerd worden. En na deze uitspraak poneert ge dan de stelling, dat gij als *jurist* hierover beter oordeelen kunt dan ik, omdat gij man van het vak zijt. In beginsel geef ik u dit natuurlijk gaaf toe, en als er een *afgeleide* juridische quaestie aan de orde is, zal ik heusch, nooit dwars genoeg zijn, hierin eigen wijsheid te verkoopen, maar altoos *juridisch advies* vragen. Maar ik mag, ik kan u dit niet toegeven als het, gelijk hier, geen juridische, maar een *puur methodologische* quaestie geldt, zij het ook in toepassing op een juridische stof. Meer dan door alle Deutsche juristen saam, is in de eerste helft dezer eeuw op de geheele opvatting van het recht invloed uitgeoefend door Kant, Herbart en Hegel, die *geen* van drieën juristen waren. En dit *moet* wel zoo zijn, omdat de principiele en methodologische vragen, ook voor het gebied der rechtgeleerdheid, ten principale beheerscht worden door die algemeene wetten van ons menscheijk bewustzijn, die in geen enkel opzicht een specifiek juridisch karakter dragen. Als ge bv. het laatste werk van Dr. W. Wundt, professor te Leipzig, opslaat, zult ge in Deel II p. 366—612 een breede uiteenzetting over de methode der *Geisteswissenschaften* vinden, waaronder ook een geheele methodologie voor de *jurisprudentie*. En toch ook Dr. Wundt is geen jurist. Moet nu daarom een jurist tot Wundt zeggen, dat het „Schoenmaker bij uw leest” hier van toepassing is? Dusver werd gemeenlijk juist *anders* geoordeeld. Het is op dien grond, dat ik, met alle beschcheidenheid verlof vraag, om mijn recht van meespreken te mogen behouden. Juist mijn filosofische en encyclopedische studien toch leiden mij gedurig op dat eigenaardige terrein, waar de oplossing voor zulk een methodologische quaestie moet gezocht worden. En gunt gij mij dat recht van meespreken weer, dan geef ik u volkomen toe, dat men de zaak in *kan* richten op de door u bedoelde wijze. Men geeft dan een college over Staatsrecht, over Strafrecht, over Burgerlijk recht, enz. dat uitsluitend ten doel heeft, de bestaande wetgeving historisch toe te lichten en in haar verband te bezien. Mits — en daartoe komt dan alles op aan — mits dan naast dit *puur historische* college, een tweede college voor Burgerlijk recht, Staatsrecht en Strafrecht komt, waarin de *beginselen* ontvouwd en uit kracht van deze beginselen *critiek op de bestaande wetgeving* worde uitgeoefend. Dan is natuurlijk alles in den haak; waarbij methodologisch dan alleen nog de vraag overblijft, of het beter is deze colleges saam te vatten in één, of wel om ze te splitsen. Ons bestaand recht is geen „wet van Perzen en Meden”, dat eeuw in eeuw uit onveranderd blijft. Veel eer is de wetgever jaar in jaar uit bezig, om de bestaande wetgeving te verbeteren. Nog voor korte jaren is het geheele Strafrecht onder den hamer geweest. Reeds dit maakt het noodzakelijk, dat de opleiding van onze juristen niet enkel *historisch*, maar ook *critisch* zij, en, om dit te kunnen wezen, een *principieel* karakter drage. Het is dan ook opmerkelijk, hoe men zelfs aan de Statuutuniversiteiten de onhoudbaarheid van de exclusieve methode der historische school gaat inzien. Zoo sprak nog deser dagen Prof. Asser van Leiden zich op p. 12 van zijn inaugurele oratie in deser voege uit: „Dieper en dieper wordt dan ook, bij gebrek aan doelmatige wetshervorming, de kloof tusschen het recht, zooda de vrije wetenschap dat zou begeren, en het recht, dat volgens de wet alleenlijk als zoodanig geldt.” En evenzo op bl. 15: „Allerwegen begint men te onderzoeken of de beginselen der wet berusten op een wezenlijke en op goede gronden berustende overtuiging omtrent de behoeften der maatschappij, dan wel of zij kunnen oorsprong ontleenen aan tradities, die slechts in het leven worden gehouden door zekeren behoudenden geest, die nog verreweg de meeste rechtgeleerden bezielt.” Natuurlijk denkt gij zelf, in verband met onze Gereformeerde beginselen, dat niet anders over; en spruit de eenigszins andere voorstelling die gij geeft, alleen hieruit voort, dat bij u de vraag op den voorgrond stond: Hoe vormen we in den kortsten tijd onze juridische studenten voor het optreden in het practische leven? En dan natuurlijk is het voor aanstaande recht en advocaten in hoofdzaak gelijk gij zegt, al toonde uw uitnemend verweer tegen de jurisprudentie onzer rechterlijke colleges in zake de kerkelijke troebelen maar al te zeer, hoe ook bij de uitlegging en toepassing van het Burgerlijk recht wel terdege beginselen te pas komen. Dat ik nu meer het oog had op de *wetenschap* der rechtgeleerdheid als zoodanig, en ook ten deele op de opleiding van aankomende staatsrechtkundigen, wilt gij mij wel vergeven. In elk geval ligt deze methodologische quaestie buiten het oorspronkelijk bestek van ons geding, enleent zich allicht meer, om h. v. in onzen Professorenkrans besproken te worden, dan voor een debat in de *Heraut*. De oorspronkelijke quaestie waarover het debat zich ontploos was een *pedagogische*, die vraag, hoe we in den strijd tusschen geloof en ongelooft ook op wetenschappelijk gebied onze jonge mannen moeten vormen. En dan ben ik — nog in mijn jongste rectorale oratie voerde ik er het pleit voor — een sterk voorstander van de kracht *die in het isolement schuilt*. En gij toch in den grond ook. Heel uw optreden sinds 1875 toont het. We betoo

En nu is aanraadt, o siteit eens e juridischen recht of Bur in het gefi verkwikken. allicht uitge: zulk een st Universiteit debat veilig gemeld wo oosten gere En hiernv onze Univ Gij nog in met al de die kostelij bealste ov hand zijn t Aanvaard pelijke gez Er word van muzie Wie men een pianist betalen kan dan ook on het aantal afgedankt toeh kan als de kas er altoos n een stil e een brevet door voor een muziel zijn salteij De pub dan ook brikanten wel bij: vooral alle muziek les Of ze er eenig result in één enl met de e zal hebben piano” bli een wellog „Neen, mij over eigen Hiertegen uit alle n echte dicht rijmelaars, eenijgen, e en eindigen Toch heb nog op ve als deze lle tijing tjang dan altoos vingertoppe slaan kan, Dr. Carl Polytechnie ook van: veel beter mende kra wikkeling De ouden, en zelfs de eeuwen, to ding. In vormende gaat, *uiter*. den Ohren, und in de tingingtange zieck in hoc pag. 473). Nog rest die de bes wel in Dui beter is, i menschen d d. i. zonder wereld der het *formale* tiele van menschen, geestelijk o dat naar si certbezoeken de tweede, klasse zijn. Hij zegt cent des ge publicums die sich u einfinden, s die zweite f aesthetische musikalische II, p. 660). Zoo krass licht veroor we Von Ha steuning va vergist, zoo manie ons brengt. Dat gewen o, zoo ween als een jon in een gez of althans om het liev dit nu voed igt de inn keurd en ge igt de inn Voor al van zulk ee lijke muziek muzikale ge teloor. We betoo